

Az e-dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó piackutatás eredményei

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) irányításával – az Új Széchényi Terv keretében – elindult az **ELektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszer, Adatbázisa és DOkumentumtára (ELDORADO) komplex szolgáltatási rendszer megvalósítására irányuló projekt**, amely 2014. október 31-ei határidővel zárul. A magyar könyvtári információ és dokumentumszolgáltató rendszer részeként működő szolgáltatás kiemelt célja, hogy a felhasználók digitális formában, jogszerűen hozzájuthassanak a szerzői jogi védelem alatt álló, illetve e védelem hatálya alól kikerülő dokumentumokhoz. Ennek keretében az OSZK Projektiroda célul tűzte ki az e-dokumentumok kölcsönzésére vonatkozó díjfizetési hajlandóság feltérképezését.

Online kérdőívünket *közösségi oldalakon* tettük közzé, valamint eljuttattuk az *ODR-tagkönyvtáraknak* és az *informatikus könyvtáros képzőhelyeknek* egyaránt. A kollégákat arra kértük, hogy tegyék elérhetővé 2014. február 10. és március 9. között honlapjukon kérdőívünket, hogy kellően árnyalt képet kaphassunk az olvasók, illetve a felhasználók elektronikus kiadványok kölcsönzésével kapcsolatos szokásairól és igényeiről.

Jelen felmérés adatait, amennyiben lehetséges volt, összevettem egyrészt a FSZEK Király utcai fiókkönyvtára által*, másrészt a Könyvtári Intézet által** 2012-ben végzett, szintén nem reprezentatív vizsgálatok eredményeivel is.

**A minta
nemek szerinti megoszlása**

	Fő (n)	%
Férfi	197	30,1
Nő	454	69,4
Nem válaszolt	3	0,5
Összesen	654	100

**A minta
életkor szerinti megoszlása**

	Fő (n)	%
13–18	31	4,7
19–25	122	18,7
26–35	148	22,6
36–45	164	25,1
46–55	100	15,3
56–65	71	10,9
66–76	16	2,4
Nem válaszolt	2	0,3
Összesen	654	100

* Kis Mariann: E-könyv és a közkönyvtárak. Egy kérdőív válaszai. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2012. 10. sz. 30–31. p.

** Tóth Máté: Mobilizált könyvtári szolgáltatások. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. 2013. 5. sz. 3–21. p.

**A minta
legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása**

	Fő (n)	%
8 osztály vagy annál kevesebb	29	4,4
szakmunkásképző, szakiskola	3	0,5
érettségi	133	20,3
főiskola, BA, BSc	187	28,6
egyetem, MA, MSc	249	38,1
tudományos fokozat (PhD, doktori cím stb.)	53	8,1
Összesen	654	100

Összesen 654-en töltötték ki kérdőívünket. A fentiekből is látható a minta nem reprezentatív volta, hisz' a mintasokaság legfontosabb rétegződési adatai minden bizonnyal eltérnek az alapsokaság vagy populáció (a felmérés időpontjában Magyarország lakosságának) rétegződési arányaitól.

A mintába kerültek túlnyomó többsége 36–45 év közötti nő, az átlagéletkor 38 év. Két válaszadó nem árulta el életkorát.

A válaszadók háromnegyede felsőfokú végzettséggel, ötöde érettséggel, eleynésző számuk pedig szakmunkás vagy szakiskolai bizonyítvánnyal rendelkezik. Láthatjuk, hogy a nyolc vagy annál kevesebb osztályt végzettek meglehetősen alulreprezentáltak a mintánkban, míg az érettséggel, főiskolai vagy egyetemi diplomával, tudományos fokozattal rendelkezők aránya kiugróan magas (95%). Tehát joggal állapíthatjuk meg, hogy mintasokaságunk az alapsokasághoz képest képzetesebb, ezért vizsgálatunk eredménye vélhetően nem reprezentálja hűen a magyarországi lakosság elektronikus dokumentum-kölcsönzési szokásait és igényeit.

**A könyvtári tagok
aránya**

	%
soha nem volt könyvtári tag	1,8
most nem, de régebben az volt	13,3
jelenleg könyvtári tag	84,9

Megállapíthatjuk, hogy a válaszadóink több mint kétharmada (85%-a) jelenleg is beiratkozott tagja (legalább) egy könyvtárnak. Ez minden bizonnyal abból fakad, hogy online kérdőívünket nagyrészt könyvtárak honlapjáról tettük elérhetővé.

A könyvtári tagok kb. kétharmada (69%) főiskolai vagy egyetemi diplomával, ötöde (19%) érettséggel, tizedük (9%) tudományos fokozattal rendelkezik, míg 3 százalékuk nyolc osztályt vagy annál kevesebbet végzett, szakmunkás vagy szakiskolai bizonyítvánnyal rendelkezik.

**Milyen típusú e-dokumentumokat kölcsönözne
a könyvtárból?**

Dokumentumtípus	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
e-könyv	445	43,5
e-folyóirat	290	28,4
e-hangzó dokumentumok	167	16,4
e-napló	105	10,3
film, kézirat, kotta	6	0,6
egyéb	8	0,8
Összesen	1021	100

**Milyen jellegű
e-dokumentumot kölcsönözne?**

Dokumentum jellege	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
szakirodalom	392	54,5
szépirodalom	327	45,5
Összesen	719	100

470 válaszadó, a mintasokaság csaknem kétharmada (72%) nyilatkozott úgy, hogy kölcsönözne térítés ellenében a könyvtárból e-dokumentumokat. Mint a fenti táblázatokból kiolvasható, e 470 válaszadó közül a legtöbben e-könyveket, e-folyóiratokat és hangzó anyagokat, jellegét tekintve pedig szak- és szépirodalmat tulajdonképpen egyaránt szívesen kölcsönöznének. A FSZEK Király utcai fiókkönyvtára által megkérdezettek többsége (61%-a) inkább szépirodalmat kölcsönözne. Részdokumentumokat (e-cikkeket, e-könyvfejezeteket) e válaszadói kör több mint kétharmada (78%) kölcsönözne.

Mivel a fenti válaszadók nemcsak egy dokumentumtípust jelöltek meg, hanem többet is, ezért az egyes dokumentumtípusok előfordulásának összesített darabszáma természetesen több, mint azoknak a száma, akik úgy nyilatkoztak, hogy kölcsönöznének térítés ellenében a könyvtárból elektronikus dokumentumokat.

**Milyen formában fizetné meg az e-dokumentumok
kölcsönzését?**

	Fő (n)	%
alkalmankénti kezelési díjat fizetnék	202	43,0
évente magasabb beiratkozási díjat fizetnék korlátlan számú e-dokumentum kölcsönzéséért	266	56,6
nem válaszolt	2	0,4
Összesen	470	100

Mint láthatjuk, azoknak a válaszadóknak, akik kölcsönöznének térítés ellenében a könyvtárból dokumentumokat, valamivel több mint a fele (57%-a) évente magasabb beiratkozási díjat fizetne korlátlan számú e-dokumentum kölcsönzéséért. A legtöbben az éves 6000 Ft-os beiratkozási díjhoz képest 50 százalékkal fizetnének többet, azaz évi 9000 Ft-ot korlátlan számú e-dokumentum kölcsönzéséért. A vá-

laszadók kisebbik része (43%) zömmel alkalmanként 500 Ft-ot fizetne egy e-dokumentum kölcsönzéséért.

A FSZEK 2012-es felmérése ezt nem támasztja alá, mivel abból egyértelműen az derült ki, hogy a résztvevők több mint kétharmada (77%-uk) alkalmankénti kezelési díj fizetését választaná a megemelt éves beiratkozási díjjal szemben. Ennek mértékét tekintve azonban igen nagy volt a szórás (200 Ft-tól egészen 1000 Ft/4 hétig terjedően). Tehát ez megerősíti, hogy ennél a kölcsönzési konstrukciónál átlagosan 500–600 Ft az a lélektani határ, amennyit a felhasználók hajlandóak lennének fizetni alkalmanként egy e-dokumentum kölcsönzéséért.

**Az éves 6000 Ft-os beiratkozási díjhoz képest
hány százalékkal fizetne többet korlátlan számú e-dokumentum
kölcsönzéséért?**

	Fő (n)	%
10%-kal	6	2,2
20%-kal	12	4,5
25%-kal	14	5,3
30%-kal	9	3,4
50%-kal	193	72,5
100%-kal	25	9,4
150%-kal	6	2,2
nem válaszolt	1	0,4
Összesen	266	100

**Mennyit lenne hajlandó fizetni alkalmanként
egy e-dokumentum kölcsönzéséért?**

	Fő (n)	%
0– 500 Ft	149	73,8
501–1000 Ft	40	19,8
1001–1500 Ft	8	4,0
nem válaszolt	5	2,4
Összesen	202	100

**Milyen típusú e-dokumentumok megjelenítésére szolgáló
eszközzel rendelkezik?**

Eszköztípus	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
e-könyv olvasó	190	13,4
laptop	404	28,4
okos telefon	316	22,2
PC (személyi számítógép)	343	24,1
tablet (táblagép)	167	11,7
PDA/palmtop (zsebszámítógép)	1	0,1
Összesen	1421	100

Az összes válaszadók 84 százaléka nyilatkozott úgy, hogy rendelkezik e-dokumentumok megjelenítésére szolgáló eszközökkel. A legtöbben lappal, személyi számítógéppel és okos telefonnal rendelkeznek, mint ahogy ez a 2012-es felmérésekből is már kiderült.

Milyen típusú e-dokumentum megjelenítésére alkalmas eszközt kölcsönözne szívesen?

Eszköztípus	Előfordulás gyakorisága	
	alkalom	%
e-könyv olvasó	53	58,9
laptop	26	28,9
tablet (táblagép)	10	11,1
nyomtató	1	0,1
Összesen	90	100

Azoknak a kétharmada (66%), akik nem rendelkeznek ilyen eszközökkel, amennyiben lenne rá lehetőség, szívesen kölcsönözne a könyvtárból e-dokumentumok megjelenítésére szolgáló eszközöket is. Legfőképpen e-könyv olvasóra, lappra és táblagépre lenne szükségük, ahogy ez a Könyvtári Intézet felméréséből is kiderült.

* * *

Az ELDORADO szolgáltatási portfóliójában megtalálható az elektronikus kölcsönzés is, ezért e piacutatás eredménye orientáló jellegű számunkra. Az elektronikus kölcsönzés nem más, mint az elektronikus kiadványok korlátozott időtartamra történő nyilvánosságához való közvetítése, amely a könyvtárak zárt helyiségein kívül történik. Ez az eset dokumentumok elektronikus úton, távol levő felhasználókhöz való ideiglenes eljuttatására vonatkozik.

Üzleti modellünk szerint mind a közkincseket, mind pedig az in- és out of commerce műveket is szeretnénk elektronikusan kölcsönözni. A kialakítandó licenccsökkentés területén – terveink szerint – minden jogtulajdonos beállíthatná a különböző dokumentumszolgáltatások, így az elektronikus kölcsönzés esetében is a különböző paramétereket (pl. az engedélyezett egyidejűleg kölcsönözhető példányok számát, a példánykölcsönzés maximális számát, a kölcsönözhető példányok formátumát és árát).

Az elektronikus dokumentumok kölcsönzése esetében a dokumentum letöltődik a felhasználó számítógépre, azonban a kölcsönzési idő lejártá után az adott fájl már nem lehet megnyitni. A jogosulatlan hozzáféréseket kemény DRM-rendszer fogja megakadályozni, a kölcsönözhető példány DRM-védelemmel, egyedi (a megrendelés későbbi azonosítására alkalmas) előlappal és vízjellel lesz ellátva.

Amberg Eszter